

НАЦІЯ (лат. *natio* — плем'я, народ) — спільність людей, об'єднаних, незалежно від їхнього етнічного походження, політичними інтересами, усвідомленням своєї спільності на певній території (землі) з певною державною організацією (суверенітетом), єдиним громадянством, юридичними правами та обов'язками. Цій спільноті характерна низка специфічних, притаманних саме їй ознак, а її члени виявляють почуття солідарності між собою. Важливі ознаки нації:

- особливий **менталітет**, характер,
- історична пам'ять,
- **міфологія** (архаїчна культурна спадщина),
- духовні та політичні традиції,
- мова (див. **Рідна мова**, **Національна мова**).

Однак в етнополітології не існує усталеного визначення Н., вчені навіть сумніваються щодо можливості дійти згоди у тлумаченні цього терміна. На думку французького етнографа А. Женнера, Н. настільки комплікована за формою та змістом, настільки різноманітна у часі та просторі, що ніхто і ніколи не зможе дати просте визначення цього поняття. Ситуація з терміном «нація» ускладнена багатьма чинниками, серед них — хаотичне та неадекватне застосування самої категорії, а також відмінності її тлумачення у різних мовах. З іншого боку, багатозначність терміна «нація» спричинила появу великої кількості концепцій, у виокремленні яких дослідники намагаються перекласти цей феномен. Серед найвідоміших — Е. Сміт, Б. Андерсон, Е. Геллнер (усі — Велика Британія), К. Реннер (Австрія).

Так, Е. Сміт у своїх працях стверджував, що Н. — сукупність індивідів, які характеризуються великою чисельністю, розселені на певній території, культурно відрізняються від інших груп (співпрацюють або конфліктують з ними), лояльні один до одного всередині спільноти, мають рівні права.

Е. Геллнер уважав зародження Н. відповіддю на запит сучасного суспільства у культурній гомогенності, обумовленій розвитком індустріального виробництва, а їхнє становлення безпосередньо пов'язував із поширенням загальної **освіти** і **ЗМІ** (провідну роль у цьому процесі відводив інтелектуальній верстві суспільства). Він стверджував: феномен Н. є продуктом ідеології **націоналізму**, що вимагає тотожності політичних та етнічних кордонів і належності індивідів, які проживають у межах цих кордонів, до одного **етносу**. Визначальним фактором існування Н. для Е. Геллнера була наявність спільної **культури** та суб'єктивного усвідомлен-

ня індивідами належності до неї. Індивіди є частиною Н. лише тоді, коли їх об'єднує одна культура — система ідей, умовних знаків, зв'язків, стереотипів поведінки та спілкування; та коли вони визнають власну належність до цієї Н. Саме індивіди й створюють Н. — продукт людських переконань, пристрастей, схильностей. Група людей перетворюється на Н. тоді, коли члени цієї групи визнають спільні права та обов'язки один до одного. Саме взаємне визнання такого об'єднання перетворює їх на Н., а не інші спільні якості, якими б вони не були.

Б. Андерсон також вважав Н. штучно створюваними, уявними спільнотами. Натомість представники психологічно-культурологічного тлумачення нації (Р. Емерсон, К. Реннер) сконцентрувалися на іншому вимірі феномену. Австромарксист К. Реннер переконував, що Н. — культурне співтовариство, спільнота, союз осіб, які однаково мислять та однаково розмовляють (важливі передумови її виникнення — національно-духовна культура, спільна літературна мова). Представники психологічного напрямку були переконані, що для існування Н. більш важливі національна солідарність, свідомість і характер, ніж інші загальновизнані атрибути Н.

В Україні психологічний напрям Н. представляли **О. Бочковський** і В. Старосольський. Останній визначав Н. як політично активну спільноту, самостійний центр культури, індивідуальність не лише у політичному, а й культурному сенсі, її головною ідентифікаційною характеристикою вважав **національну свідомість** і **політичну волю**. Об'єктивні чинники творення Н. — культуру, мову, релігію — В. Старосольський називав народністю, тому Н., відповідно до його вчення, є політично активною народністю.

Західні дослідники дійшли висновку, що суб'єктивне переконання членів Н. у тому, що вона існує, є провідним, всі інші характеристики можуть варіюватися.

Визначальною особливістю Н. часто вважають мову, але вона лише в окремих випадках виняткова для неї, окремі Н. взагалі ідентифікують себе як багатомовні (напр., швейцарська). На відміну від мови, національна культура є унікальним для Н., однак вона також містить багато елементів, спільних з іншими Н.

Найпопулярніші теорії Н. — етнічна та політична, що заклали найпоширеніше сучасне розуміння цього феномену. Вони утвердили два підходи до Н.:

- як до політичної спільноти, оформленої у **державу**,
- як до **етнічної спільноти**.

Політична теорія Н. сформувалася у 16–17 ст., її засновником називають нідерландського правознавця Г. Гроція. Теорія швидко поширилася, і термін «нація»

втратив у концепціях окремих авторів будь-яке етнічне забарвлення.

Прихильники політичної теорії Н. вважають її політичною спільнотою, що має власну державу або намагається реалізувати право на самовизначення, домагаючись її утворення або відродження, якщо така держава колись існувала. Раніше у такий спосіб відрізняли категорію «нація» від категорії «етнос» — дослідники були переконані, що нацією може називатися лише той етнос, який вже сформував власну державу (кожен етнос у процесі етногенезу намагається створити власну державу і, таким чином, перетворитися у Н.); нині до Н. зараховують також етноси, які лише намагаються створити власну державу. Нацією вважають політичну спільноту, до складу якої входять всі громадяни держави незалежно від їхнього етнічного походження (такого погляду притримуються й українські етнополітологи).

Останнім часом національні держави здебільшого намагаються сформувати політичні Н. навколо державотворчих етнічних Н. На противагу політичній, у

Німеччині в 19 ст. сформульовано етнічну концепцію Н., що ґрунтувалася на основі психологічної та культурної теорій Н. і визнанні пріоритету етнокультурних чинників. Етнічна концепція Н. швидко поширилася у країнах Східної Європи. У 1920–30-х рр. етнічну теорію покладено в основу ідеології [націонал-соціалізму \(нацизму\)](#), у 1950-х рр., у зв'язку з етнічним ренесансом та політизацією етнічності, вона набула популярності в США та країнах Західної Європи. Етноси почали вимагати статусу Н., політизуючи свої вимоги. Американський соціолог П. Ван ден Берґ навіть називав Н. політично свідомою етнічністю, яка вимагає державності тільки тому, що є етнічністю.

Рекомендована література

1. A. Smith. The Ethnic Origin of Nation. Oxford, 1986;
2. B. Anderson. Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread on Nationalism. London, 1991.

І. О. Кресіна, В. А. Явір

Бібліографічний опис:

Нація / І. О. Кресіна, В. А. Явір // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2020. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-71029>. – Останнє поновлення : 2023.

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).